

KIRSAL ÖLÇEKTE GELENEKSEL KONUT MİMARİSİNİN KORUNMASI: ÖZGÜNLÜK

Yrd. Doç. Dr. Üftade MUŞKARA
Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi
TKV Koruma ve Onarım Bölümü
uftadem@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4709-8821>

Öz

Geleneksel mimari coğrafi konum, iklim, gelenek-görenekler, üretim-tüketim biçimleriyle şekillenen ve deneyimle inşa edilmiş yapılardır. Geleneksel mimarinin özgünlüğünü belirleyen en önemli unsurlar bulunduğu coğrafyaya bağlı olarak kullanılan özgün yapı malzemesi ve yapım tekniğidir. Özellikle kırsal alanda, geleneksel mimari miras içinde bulunduğu coğrafya ve yaşayan halkın tarihi, kültürü ve gelenekleri ile birlikte korunabildiğinde özgün değerini bütünsel olarak koruyabilir. Geleneksel yöntemlerle inşa edilmiş bir evin sadece çağdaş yöntemler ve teknolojiler kullanılarak restore edilmesi, tekil olarak yenilenmesi mimari mirasın korunması için yeterli değildir. Kırsal alanda, kırsal mimari tanımının da içinde yer alan çevresel değerler ve gelenekler yapıların karakteristiğidir. Öncelikle tescillenmiş geleneksel kırsal mimari konutların mutlaka belgelenmesi gerekmektedir. Yapıların plan ve malzeme analizler yapılmalı, bozulmuşluk durumları tespit edilmelidir. Yine yapıların içinde bulunduğu çevre olan köylerin kültürel değerleri, gelenekleri incelenmeli ve kaydedilmelidir. Bir bütün olarak kırsal yerleşimin korunması için önerileri geliştirilmelidir. Böylelikle, kırsal alan yeni bir aktör olarak biçimlenebilecek ve kentsel nüfus yoğunluğunun azaltılması için kente dayalı yaşam biçimine alternatifler üretilebilecektir. Kırsal mimari mirasın özellikle konut bağlamında özgün olarak korunması ve yaşatılması ülke genelindeki ekonomik planlamalar, sosyal süreçler ve politikalarla doğrudan ilişkilidir.

Anahtar Kelimeler: Koruma bilimi, kırsal mimari, geleneksel mimari, kırsal miras, özgünlük.

VERNACULAR ARCHITECTURAL HERITAGE AND ITS CONSERVATION: AUTHENTICITY

Abstract

Vernacular architecture is the houses that were constructed according to experience and shaped by geographical location, climate, tradition and customs, production and consumption forms. The original building materials and the selection of building techniques related to geographical features are the main components to determine authenticity of vernacular architecture. Especially for rural areas, the authenticity of vernacular architectural heritage can only be preserved as a whole with its surroundings and the historical, cultural and traditional values of people who live in. Restoration of a vernacular house using modern technologies and methods should not be sufficient enough to preserve traditional heritage values. In rural areas, the surrounding values and traditions, which identify the definition of vernacular are the

Gönderim Tarihi / Sending Date: 19-02-2017
Kabul Tarihi / Acceptance Date: 13-03-2017

characteristics of a house. First of all, officially registered buildings should be fully documented. Plan and material analysis and state of deterioration of the structures should be determined. In the meantime, the cultural aspects of the whole village should be analyzed and recorded. Suggestions for preservation of the whole rural area could then be put forward. By reforming rural life as a new figure to offer alternative ways to urban life style would help to reduce the urban population. Finally, the preservation of the authenticity of vernacular architectural heritage is directly related to economic planning, social processes and politics within a country in general.

Keywords: Conservation science, vernacular architecture, rural areas, vernacular heritage, authenticity.

GİRİŞ

Geleneksel mimari geniş anlamıyla uzman mimarların müdahalesi olmaksızın tecrübe ve deneyime dayalı bilgiyle inşa edilmiş yapılardır (Arboleda 2006). Bu geniş kavram yerel, bölgesel, etnik mimari gibi birçok alanı içermektedir.

Dünya Vernaküler Mimarlık Ansiklopedisi'nin tanımına göre ise kırsal mimarlık; “[...] halk tarafından yapılmış tüm evler ve diğer yapıları kapsar. Seçilen çevrenin olanakları ve elde var olan malzemelerle, çoğunlukla konut sahibi ya da yerel yapı ustaları tarafından geleneksel tekniklerle inşa edilmiştir. Halk mimarlığının tüm formları belirli gereksinimleri karşılamaya yöneliktir; bu gereksinimlerin ardındaki kültürün, yaşam tarzının, ekonomik faaliyetin ve değerlerin izlerini taşır” (Çekül 2012: 5).

Geleneksel kırsal mimarinin karakteristiğini belirleyen en önemli özellikler coğrafi konum ve iklim, gelenek ve görenekler ile üretim ve tüketim biçimleridir. Bektaş'ın sanayi öncesi Anadolu mimarisi için belirlediği yaşama ve doğaya uygunluk, gerçekçilik, tutumluluk, kolaylık, iklime uygunluk ve gereçlerin en yakından seçilmesi gibi 10 özellik aslında geleneksel mimarinin dünyanın her yerinde geçerli belirleyici özelliklerindedir (Bektaş 2001: 23). Anadolu kırsal mimarisini oluşturan başlıca 4 etken Batur ve Gür'e göre (2005: 165):

1. İklim, topoğrafya gibi çevresel etmenler
2. Yaşama biçimi, çevre/mekan-konut kullanımı gibi kültürel etkenler
3. Ailenin büyüklüğü ve sosyo-ekonomik yapısı gibi sosyal etkenler
4. Bireysel yaşama yoğunluğu ve benlik algısı gibi bireysel etkenler

Geleneksel konut mimarisini tarihsel ve kültürel süreç içinde inceleyen çalışmalar, bölgesel konut anlayışı ve planında kültür mekan ilişkisini dünya görüşü, mahremiyet, din, sosyal yapı ile nesnel çevre ve kavramsal çevre ilişkisi ve etkileşiminin bir yansıması olarak görmektedir (Turgut 1990, Çahantimur 1997).

Bunun yanı sıra, geleneksel mimaride malzeme seçimini etkileyen birinci derece faktörler çevreseldir. Çevresel faktörlere bağlı olarak kullanılan malzeme ve uygulanan tekniğe göre Kuban Anadolu ev mimarisini 7 bölgeye ayırmıştır (1995).

Bu sınıflandırmalar değerlendirildiğinde geleneksel mimari tanımını karşılayacak en önemli birimin özgün yapı malzemesi ve yapım tekniği olduğu görülmektedir. Bu ikisi ile sivil mimari unsuru konut, kentsel ya da kırsal alanda geleneksel yapısını sağlar ve özgün değer kazanır. UNESCO ve ICOMOS gibi kurumlar için kültürel miras değerlerinin belirlenmesindeki bir ölçüt olan “Özgünlük” kavramının 90'lı yıllardan itibaren yeniden yapılandırılmıştır. 1994 tarihli Nara Özgünlük Belgesi'nde (ICOMOS 1994) yer alan tanımlara göre kültürel mirasın tüm biçimleri ve geçirdiği tarihsel süreçlerle birlikte korunabilmesi için özgünlük yargısını oluşturan unsurlar hem biçim hem de tasarımla ilişkilidir. Kültürel mirasın tasarım ve biçim, malzeme ve nesne ile kullanım ve işlevi, gelenek ve teknikleri, ruh ve anlatımı gibi yönleriyle somut ve somut olmayan değerlerinin bütünsel olarak değerlendirilmesi ile özgün değeri tanınabilir.

Kırsal Mimarinin Korunması ile İlgili İlkeler ve Düzenlemeler

Eres geleneksel kırsal mimarinin korunması ile ilgili çalışmasında kırsal mimari ile ilgili tarihsel süreç ve yasal boyutu dünyada ve Türkiye özelinde ayrıntılı olarak incelemiştir (2013). Dünyada kırsal mimarinin kültür varlığı olarak tanınması sürecinin başlangıcı 1790 yılında Karl Viktor von Bonstetten'in çiftlik evlerinin geçmiş kültürün somut verileri olarak bir parkta toplanması fikriyle başlamış olarak kabul edilebilir (Eres 2013: 457).

19. yüzyılda Fransa'da Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc' ve İngiltere'de John Ruskin ile William Morris'in başını çektikleri mimari restorasyon ve koruma alanında farklı kuramlar ve akımlar oluşmaya başlamıştır (Jokilehto 2002).

İkinci Dünya Savaşı sonrası özellikle Avrupa kentlerinin bir çoğunun yaşadığı büyük boyuttaki yıkım koruma kavramının gelişmesi için önemli olmuştur. 1962 yılında ise UNESCO'nun düzenlediği "Yerleşmelerin ve Doğal Çevre Ortamlarının Kimliğinin ve Çekiciliğinin Korunması Konferansı" ise kırsal olanın ve bağlantılı doğal çevrenin korunmasıyla ilgili alınan erken tedbirlerdendir (Eres 2013: 458). 1964 yılında yayımlanan Venedik Tüzüğü özellikle mimari rekonstrüksiyon, restorasyon ve onarım anlayışlarında bugün bile kabul edilen ilkelerin belirlendiği önemli uluslararası bir metindir (ICOMOS, 1964).

80'li yıllarda koruma kavramının çerçevesinin genişlemesine bağlı olarak kırsal mimari mirasın korunmasına ilişkin yaklaşımların kapsamı da genişlemiş ve 90'li yıllara gelindiğinde artık kırsal mimari miras onu çevreleyen doğal çevre ile bir bütün olarak değerlendirilmeye başlamış ve kültürel peyzaj kavramı şekillenmiştir (Eres 2013: 459-460).

ICOMOS'un 2003 yılında yapılan 14. Genel Kurulu'nda Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu için İlkeler sözleşmesi kabul edilmiştir (ICOMOS, 2003). Bu sözleşmenin Genel Ölçütler başlığındaki ilk bölümündeki maddelerden aşağıda belirtilen özellikle öne çıkmaktadır :

1.1. *Mimari mirasın korunması, güçlendirilmesi ve restorasyonu disiplinlerarası bir yaklaşım gerektirir.*

1.4. *Mimari mirasın değeri ve özgünlüğü dar tanımlı ölçütlere dayandırılmaz çünkü tüm kültürlere saygı, onların ait oldukları kültürel çerçeve içinde değerlendirilmelerini gerektirir.*

1.6. *Mimari değer taşıyan tarihi yapıların özel durumları, karmaşık geçmişleri, tıp alanındaki benzer bir araştırma ve öneri geliştirme süreci gerektirir. Analiz, teşhis, tedavi ve kontrollerle önemli veriler ve bilgi derlenir, bozulma ve hasar nedenleri belirlenir, uygun tedavi yöntemleri arasından seçim yapılır ve uygulanan müdahalelerin başarısı denetlenir. Eldeki kaynakları akılcı bir biçimde kullanıp masrafları sınırlamak ve anıta en az zarar vermek için çalışmalar sırasında bu adımların tekrar edilmesi gereklidir.*

30 Mayıs 2012 ve 17 Mart 2013 tarihleri arasında gerçekleştirilen Ulusal Mimari Koruma Uzmanları toplantıları ve ICOMOS Türkiye Milli Komitesi'nin Revizyonu ile son halini alan ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi'nde kültürel mirasın, toplumu oluşturan kültür gruplarının varlığının, kimliğinin ve sürekliliğinin simgesi olduğu anlatılmaktadır (ICOMOS 2013). Burada somut ve somut olmayan kültürel mirasın, tarihsel-belgesel, estetik-sanatsal, sosyal, ekonomik ve manevi değerleri içerdiğinin altı bir kez daha çizilmektedir. Mimari mirasın, kültürel mirasın en önemli bileşenlerinden biri olduğu belirtilerek, özgünlüğü ve kimliği oluşturan nitelikleri bozmadan estetik ve kültürel değerleri ortaya çıkarmanın önemi bir kez daha vurgulanır.

Mimari mirasın bütünlüğünün, mimari yapının içinde varlık kazandığı çevre ve diğer miras unsurları ile birlikte süreklilik göstermesi ile sağlanabileceği belirtilmiştir. Mimari mirasın, toplumun kültürel değerlerinin bir üretimi olduğu ve korunmasında kültürel, sanatsal ve teknik özellikleri ile farklı disiplinlerin işbirliği sağlanarak parçası olduğu sosyal ve kültürel bağlamla birlikte dikkate alınması gerektiği bildirgenin kuramsal çerçevesinde yer almaktadır.

Türkiye'de Kırsal Mimarinin Korunması Konusunda Çalışmalar

Türkiye uluslararası sözleşmeler ve koruma ile ilgili yaklaşımları genel olarak benimsemiş olmasına karşın yasal düzenlemelerde kırsal alan ya da kırsal sit alanı tanımları yer almamakta "kentler ve sosyal yaşama konu olmuş yerler" şeklinde açıklanmaktadır (Eres 2013: 466).

Sadece kentsel ölçekte geleneksel mimari mirasın korunması olgusu bile ülkemizde gecikerek ele alınması İstanbul, Bursa, Edirne, İzmir, Kayseri gibi birçok kentimizin pitoresk görünümünü kaybetmesine neden olmuştur (Tunçer 2014: 6-10). 1980'lerden sonra korumaya yönelik projelendirme çalışmaları yaygınlaştırılmış, özellikle Tarihi Kentler Birliği kurulduktan sonra birçok yerel yönetim kendi kentlerine sahip çıkmaya başlamıştır. 1983 yılında bizim de kabul

ettiğimiz Dünya Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi hükümlerine göre devletler sınırları dahilindeki kültür ve doğa varlıklarının korunmasını taahhüt etmiştir. Ülkemizden de İstanbul'un Tarihi Alanları [1985], Safranbolu Şehri (Karabük) [1994], Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu (Bursa) [2014] Dünya Miras listesinde yer almaktadır (Kültür Varlıkları, 2015). Safranbolu ve Cumalıkızık kentsel ve kırsal alanda geleneksel mimari için konumuza örnek oluşturmaktadır. Cumalıkızık yakın bir tarihte dünya mirasına katılmış, Safranbolu ise 1994 itibaren birçok akademik inceleme, yenileme ve onarıma konu olmuştur (Gezer 2013; Bozkurt 2013; Güneş- Şengün 2015).

Anadolu'da geleneksel kırsal mimari kültürü de en az varlıklı kent mimarlığı kadar zengindir (Eres 2016: 8). Ancak, gelişen pazar ekonomisi ve değişen sosyo-kültürel nedenlerle özellikle büyük kentlerde geri döndürülmesi artık ütöpik bir yaklaşım olarak kabul edebileceğimiz hızlı dönüşüm içinde sivil mimari mirasın korunması oldukça zorlu bir meydan okumadır. Bu nedenle yaşayan kent ve köylerin bugüne kadar korunan kısmıyla ilgili hızlı çözümler geliştirmek ve özellikle kırsal miras ile ilgili akademik çalışmaların sayısını arttırmak önem kazanmaktadır.

Kırsal mimari ve korunması ile ilgili sorunlar kırsal alanla ilgili çok boyutlu sorunlarla bağlantılıdır. Kırsal alanda yaşayan halk ve kırsal mimari küreselleşmenin getirdiği dönüşümlerden doğrudan etkilenmektedir. Yalnız Türkiye'de değil, günümüzde birçok gelişmiş ülkede de benzer sorunlar yaşanmaktadır (Çekül Vakfı 2012: 18). Avrupa Köy ve Küçük Ölçekli Kentler Birliği (ECOVAST)'ın 1994 yılında hazırladığı ve 2006 yılında güncelleyerek Avrupa Konseyi'ne tekrar sunduğu "Kırsal Avrupa için Strateji" başlıklı rapor ve öneriler paketi, kırsal alandaki sorunlara çözüm geliştirme amacını taşımaktadır (ECOVAST 2006). Raporun amacı öncelikle "kırsal mimariyi tanımlamak, korumak, onarmak ve bakımını yapmak" şeklinde ifade edilmişti. Raporda bu amaç doğrultusunda önerilen maddelere bakıldığında korumanın çok boyutlu niteliği anlaşılmaktadır. Yine Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı'nın 2006 yılında hazırladığı Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi'nde kırsal kalkınmanın "çevresel ve kültürel değerlerin korunmasını ve geliştirilmesini gözeten, yerelde farklılaşan sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri, ihtiyaçları, potansiyelleri ve dinamikleri dikkate alan" faaliyetlerin bütünü olarak kabul edilmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı 2006: 3).

ÇEKÜL Vakfı, 1970 yılında Safranbolu'da başlattığı koruma hareketi ve oradan yayılan çalışmaları ile her zaman kırsal mirasın önemine vurgu yapmaya ve bunu yaşatmaya yönelik önlemler almaya çalışmıştır. Vakıf, son olarak Anadolu'da kırsal yerleşimleri koruma ve yaşatma çalışmalarını desteklemeyi amaçladığı 'Köyler Yaşmalıdır' projesini başlatmıştır. Çekül Vakfı tarafından hazırlanan Kültür Öncelikli Bölgesel Yol Haritaları 2013 yılı programı kapsamında Türkiye Belediyeler Birliği'nin desteğiyle, Tarihi Kentler Birliği adına Güney Marmara Kırsal Miras Strateji Planı hazırlanmıştır (Güney Marmara Kırsal Miras Strateji Planı 2013).

Yerel İnceleme, Tematik İnceleme, Kırsal Miras Stratejisi Çerçevesi ve Proje Önerileri başlıklarında 5 bölge Bursa, Karasi, Biga-Gelibolu, Edremit ve Samanlı'nın doğal, tarihsel, sosyal ve ekonomik yönlerinin geçmiş ve mevcut halleriyle saptama çalışması ve korumayla ilgili öneriler yapılmıştır.

Bölgeler kırsal mimari yapıım teknikleri ve malzeme kullanımı doğrultusunda incelenmiştir. Kırsal mimaride gözlemlenen işlevsellik ve estetik arasında bağın, günümüze enerji verimliliği, estetik kaygılar, doğaya duyarlı gelişme gibi konularda ipuçları sunması açısından önemli olduğu belirtilmiştir. Güney Marmara bölgesi kırsal mimari açısından incelendiğinde özellikle coğrafi koşullar ve yerel malzemelere göre farklılaştığı da anlaşılmaktadır.

Strateji Planı'nda Güney Marmara kırsalında geleneksel mimarinin korunması, yapı ustalığının yaşatılmasıyla ilişkilendirilmiştir (Güney Marmara Kırsal Miras Strateji Planı 2013: 51). Özgün mimari doku örnekleri göz önünde bulundurulması gerekliliği belirtilmiştir. Ancak özgün mimari dokuyu koruma ve yaygınlaştırma için bina kimyası, malzeme analizleri ve bozulmuşluk durumu tespitleriyle ilgili çalışmalardan bahsedilmemiştir. Yine kırsal mimari mirasın

sürdürülebilirlik kavramında, ekonomik ve sosyal katmanlarla beraber değerlendirilmesi dışında diğer kültürel miras bileşenlerinin önemi ve katkısından yeteri kadar bahsedilmemiştir.

Eres geleneksel köylerin korunmasında karşılaşılan temel sorunları 5 başlık altında toplamıştır (2016): Toplumsal sorunlar, ekonomik sorunlar, mimari çevreye ilişkin sorunlar, teknik uygulama sorunları ve yasal sorunlar. Özgün malzeme ve özgün teknik bağlamında Eres'in konuya yaklaşımı, mimarının geleneksel konut dokusuyla uyumlu olacak şekilde çağdaş yapı malzemeleri ve çağdaş tasarımlarla korunması yönündedir. Eres'e göre bir köy evini geleneksel yöntemlerle onarmak, yapı malzemesi üreten ve inşaatı yapan ustaların da artık olmamasından dolayı önermesi kolay ama uygulaması zor bir iştir.

Yıldız Sey'in "yeni-eskiler" tanımı Türkiye'de genel olarak geleneksel mimariye yaklaşımı ve koruma-onarım algısını anlatır niteliktedir (2003: 4-6). "Yeni-eskiler", restorasyon uygulamalarında özgün unsurların korunmadan ve çoğunlukla yıkılıp yeniden yapıldığı için özgünlüklerini kaybeden yine de yasal açıdan tescilli kabul edilen "geleneksel evler" için çok uygun bir tanımlamadır.

Ülkemizde, son yıllarda kırsal mimari mirası ile ilgili birçok bilimsel çalışma, analiz ve bunların sonucunda özellikle sürdürülebilirlik kavramı bazında öneriler bulunmaktadır.

Yeşil tasarım olarak da bilinen sürdürülebilir mimari tasarım ya da ekolojik tasarım sosyal, ekonomik ve ekolojik sürdürülebilirlik ilkesine dayalı mimari tasarım felsefesi olarak tanımlanabilir.

Kavram geçmişi insan-çevre-mekan sorgulaması temelinde çok eskilere dayanmasına karşın, 1972 yılında Stockholm'de yapılan Dünya Çevre Konferansı Rapor'unda yer alan "eko-gelişme" kavramı çerçevesinde gelişmeye başlamıştır (İncedayı 2004). Daily ve Ehrlich sürdürülebilirliği, günümüz doğal kaynaklarının, değişime uğramadan gelecek nesilleri desteklemek için potansiyelleri azalmamış şekilde geleceğe ulaştırılması inancı olarak tanımlamaktadır (1996). Yaşam sistemlerine yalnız fiziksel gereklilikler üzerinden değil etik açıdan da bakma gerekliliğini savunan Tekeli için

"Sürdürülebilirlik, çevre hareketi içinde ortaya çıkan oldukça yaygın olarak kabul gören ve içeriği siyasal süreç içinde, sürekli olarak yeniden belirlenmeye çalışılan bir ahlak ilkesidir" (2001: 742-743).

Türkiye'de kırsal mimari ile ilgili çalışmalardan genel olarak sürdürülebilir mimari anlayışı kapsamında yapılan incelemelerdir. Rize Çağlayan Köyü evlerinin (İnanç, 2006) ekolojik değerlendirme kriterlerine uygunluğunu ve Karaköy evlerinin yerel mimarının sürdürülebilirliği kapsamında çözümlemesi (Ovalı-Delibaş 2016) söz konusu çalışmalardan bazılarıdır.

Geleneksel mimaride kullanılan özgün malzeme, taşıyıcı sistemi ve duvar malzemeleri arasındaki uyumun analizlerinin yapıldığı çalışmalar özellikle 2000'li yıllardan itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır.

2006 yılında yapılan bir tez çalışmasında Safranbolu evlerinde kullanılan kerpiç malzemenin yüksek fırın cürufu ile iyileştirilmesi çalışılmıştır (Gürfidan 2006). Tek başına puzolonik bir özelliği olmadığı halde çimento içinde kullanıldığında yüksek oranlarda puzolonik özellik oluşturmasından yolu çıkılarak, yüksek fırın cürufu ana malzemesi toprak olan kerpiç için de denenmiştir. Tez çalışmasında öncelikle Bulak köyünde bir evden alınan harç ve sıvalar incelenmiştir. Yine aynı köyden alınan toprak ile farklı örnekler hazırlanmış ve bunların su emme değerleri ve basınç dayanımları ölçülmüştür. Bu testler sonucu örneklerden biri Safranbolu evlerinde tamirat ve tadilatlar için kullanılmak üzere önerilmiştir. Ancak, yapı malzemelerinin birbirleriyle uyumu düşünüldüğünde önerilen malzemenin yapı sistemi bütünü içinde nasıl davranacağı da araştırılmalıdır.

Bursa Misi köyünde, geleneksel kırsal ahşap bir yapının plan, yapım tekniği ve malzeme özellikleri incelenmiş, bozulmuşluk durumu tespit edilmiş, restitüsyon ve restorasyon proje

önerileri hazırlanmıştır (Bağbancı-Aksoy vd. 2015). Bu projelerde mimari korumanın en önemli unsuru olan özgünlüğün korunması doğrultusunda öneriler geliştirilmiştir. Ahşap yapının korunması, yeniden işlevlendirilmesi araştırılmıştır ve ahşap karkas sistem aslına uygun olarak kerpiç dolgu ile doldurulması ve duvarlar arasında bulunan özgün kerpiç dolgunun mümkün olduğunca korunması gerektiği belirtilmiştir.

Geleneksel Balıkesir Dursunbey Evleri'nde kullanılan malzemenin mekanik özellikleri (Çavdar 2009) ve malzeme kullanımları (Ergün-Çavdar 2010) incelenmiş ve bozulma durumları ve nedenleri tespit edilmiştir. Araştırmacılar, Dursunbey'de geleneksel yöntemle yapılmış evlerin korunması gerekliliğinin altını çizerek evlerin doğru işlevlendirilip bakımlarının yapılması ile yeniden gündelik yaşama dahil olabileceklerini önermektedirler.

Doğu Karadeniz kırsal mimarisi örneklerinden Rize-Fındıklı Aydınoglu Evi restorasyon projesi başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında, yapım tekniği ve mimari özellikleriyle Doğu Karadeniz kırsal mimarisinin tipik bir örneği için özgün durumunu yansıtan restitüsyon önerisi ve restorasyon projesi hazırlanmıştır (Güler 2012). Evin plan, cephe özellikleri ve yapım tekniği, strüktür, malzeme ve bezeme özellikleri bakımından detaylı olarak incelenmiş ve bozulmalar tespit edilmiştir. Yapıyla ilgili restorasyon önerileri niteliksiz müdahalelerden arındırma ve temizleme, ahşap elemanların özgün malzeme ile sağlamlaştırılması ve cephede sonradan eklenen modüllerden çimento sıvanın kaldırılması ile temizleme başlıklarında verilmiştir.

Cumalıkızık evleri görsel analizler, belgeleme, tahribatsız testler ve laboratuvar analizleri ile incelenmiş ve strüktürel yapısı araştırılmıştır (Bağbancı 2013). Bu incelemeler ışığında yapıda yanlış müdahalelere, neme ve depreme dayalı bozulmalar saptanmıştır. İncelemeler sonucunda Cumalıkızık evlerinin bütüncül tasarım anlayışı ile inşa edildiği anlaşılmıştır. Yapım teknolojisi ve birbiriyle uyumlu olarak kullanılan yapı malzemesi, yapıların karşı karşıya kaldığı germe ve sıkıştırma kuvvetlerine dayanabilmektedir. Tahrip gören yapı malzemesinin özellikle kerpicin özgün malzeme ile düzenli olarak onarılması önerilmektedir.

Diğer bir çalışmada ise Kemaliye ve çevresi yerleşmelerde bulunan geleneksel evlerin yerel bilgi ve deneyim kullanılarak uygulanan koruma müdahaleleri değerlendirilmiştir (Korkmaz-Akdemir 2015). Konuyla ilgili benzer araştırmalardan biraz farklı bir bakış açısıyla yerel ustaların bilgi ve deneyimlerin belgelenmesi ve akademik birikimle buluşması önerilmiştir.

Kırsal mirasın korunmasında turizmin katkısı ile ilgili iki çalışma turizm ve geleneksel mimari ilişkisi ile ilgili yaklaşımları özetler niteliktedir. İzmir İli, Küçükavulcuk köyü yerleşim dokusu ve evlerinin incelendiği çalışmada evlerin özgünlüğünü zedeleyen sosyal ve ekonomik sorunsallara bağlı değişimler ve evlerin terk edilmesinin önemli bir sorun olduğu saptanmıştır (Levi-Taşcı 2016). Bu nedenle yerleşimin korunmasında sürdürülebilirlik yaklaşımının yalnızca evlerin fiziksel olarak sürdürülebilirliği bağlamında değil, köye ait somut olmayan kültürel mirasın da sürdürülebilirliğini bağlamında kurgulanması gerekliliği vurgulanmıştır. Bunun için de özellikle köyden göçün önlenmesi adına eko turizmi araç olarak kullanarak kırsal kalkınma paralelinde ve katılımcı bir yaklaşımla gerçekleşmesi önerilmiştir.

Turizm ile ilgili diğer bir çalışma Cumalıkızık köyünü kırsal mimarlık ve turizm açısından ele alan araştırmadır (Kaya 2016). Çalışmada, Cumalıkızık köyünün en önemli özelliğinin yaşayan bir köy olarak kırsal dokusunu özgün şekilde korumuş olduğu belirtilmektedir. Bu özelliği ile kırsal ve kültür turizmi başlığı ile alternatif tatil beldelerinden biri olmuştur. Köy, turizmi kültürel zenginliği ve yaşam kalitesini arttırmak için bir araç olarak kullanmış, turizm kırsal mirasın korunmasına ivme kazandırmış ve bu bağlamda turizm doğru kullanımına bir örnek oluşturmuştur. Ancak yazar, turizmle birlikte küreselleşmenin tehlikelerine dikkat çekerek kitlesel turizmin birçok değeri aşındırdığını, kitchleşen yeni gösteri mekanları yarattığını; bu nedenle turizmle kültürel miras ögesi olan çevrenin nasıl bir arada yaşayabileceği konusunda daha ayrıntılı analizlere ihtiyaç olduğunu belirtmektedir.

Kırsal Mimari Mirasın Korunması ve Kavramsal Çerçeve

Ülkemiz, zengin kültürel mirası ile kültür varlıklarını bir bütün olarak sahip çıkararak korunmalarında sorumlulukları yüksek ülkelerin başında gelmektedir. Mimari miras; ortak hafıza ve tarihsel ayrıntılar, ortak aidiyet, kültürel kimlik ve mimari dokuya altyapı oluşturan somut olmayan kültürel miras ve çevre ile birlikte ele alınmalıdır. Benzer şekilde, kültürel mirası sadece geçmiş ve eski toplumların izleri ve tanıkları olarak nitelendirmek ve bu şekilde yalıtılmak bu değerlerin korunmasında önemli bir etken olan insanı dışarıda bırakmaktadır. Kültürel miras sürekliliği olan ve içinde bulunduğu toplumun kimliğinin yeniden doğrulayan ve günümüzdeki yeri de süreklilik içinde önem taşıyan değerler toplamı ve birbirleriyle olan etkileşimidir (Graham 2002).

Kültürel miras, taşınabilir, mimari, somut olmayan kültürel miras gibi alt gruplara ayrılmış olsa da 2000'li yıllardan itibaren kültürel mirasın bir bütün olarak ele alınmasını savunan görüşler önem kazanmaktadır. Somut olmayan kültürel miras olarak tanımlanan değerler, kültürel mirasın özünü oluşturması bakımından büyük önem taşımaktadır. Özellikle kırsal alanda mimari mirasın korunması, onu oluşturan belleğe, sosyal ve kültürel geleneklere sahip çıkılmasına doğrudan bağlıdır.

Micheal Turnpenny, "Cultural Heritage, an Ill Defined Concept? A call for Joined-up Policy" (Kültürel Miras, Tam Tanımlanamamış bir Kavram mı? Bütünleştirme Politikası için Bir Çağrı) başlıklı makalesinde İngiltere'deki kültürel mirasın korunması ve onarımıyla ilgili uygulamaları değerlendirmiştir (2004). İngiltere'deki yasal düzenlemenin toplumun kültürel miras algısının tüm parçalarını içermediğini ve nedenle uzmanların maddi değerlerin sürdürülebilirliğini bütünüyle sağlamasına engel olduğunu savunmaktadır. UNESCO'nun somut olmayan kültürel miras tanımının topluluklar tarafından kuşaktan kuşağa aktarılan uygulamaları, temsilleri, ifadeleri, bilgiyi ve becerileri içermek olduğunu; bu nedenle materyal kültürün, somut olmayan değerler toplamının fiziksel bir yansıması olduğunu ifade eder. Yasaların mimari mirasın içinde bulunduğu çevre ile birlikte değerlendirilmesi gerektiği tanımının daha çok fiziksel çevre ile sınırlı kaldığını ve bilindik tarihsel, arkeolojik ve mimari algıların ötesine geçmediğini söyler. Kültürel kaynaklar yönetiminde benzer uygulamaların diğer ülkelerde de olduğu ve uzmanların tescillediği taşınmazların yerel halkın değerlerini kapsamadığını anlatır. Benzer anlayış ve tanımlar ülkemizde de geçerliliğini korumaktadır.

Herb Stovel da UNESCO'nun somut ve somut olmayan kültürel miras ile ilgili sözleşmelerini değerlendirmiş, ikisi arasındaki ayrılmaz ve gerekli bağa dikkat çekmiştir (2004). Nasıl tanımlanırsa tanımlansın, kültürel değerlerin korunmasının nihai hedefinin insanlık tarihi ve değerlerini muhafaza etmek ve toplumsal gelişimi sürdürmek olduğunu vurgulamıştır.

Almanya'da yapılan bir doktora tez çalışmasının konusu yine somut ve somut olmayan kültürel mirasın entegre edilerek birlikte değerlendirilmesi yönündeki önerilerdir (Rudolff 2006). Kültürel mirasın bu şekilde tipolojik ayrımının, kültürel mirasın bütünlüğü ve tüm dinamikleri düşünüldüğünde geçerli olamayacağını savunur. Yanı sıra, bu tür bölümlenmelerin insanlığa ait mirasın korunmasında bir risk oluşturduğunu vurgular.

VerSus 2014 (International Conference on Vernacular Heritage, Sustainability and Earthen Architecture) organizasyonu özel bildirimlerinden birini sunan Ballester ise kırsal mimariyi modern kültürel miras çerçevesinde değerlendirmiştir (2015). Ballester küresel ekonomik ilişkiler, bilişim sektörünün evrimi ile karakterize edilebilecek olan sosyal bir mutasyonu deneyimlediğimizden bahsetmektedir (2015: 9). Artık bir insan ömrü içine bile sığabilen sosyal modellerdeki bu hızlı değişim, kimliğimizi belirlemektedir. Ballester deneyimlediğimiz bu durumda oluşan tezatları arzu edebileceğimiz şekilde yönetmenin önemine dikkat çekmektedir. Tamamen hümanist bir toplumda, soyut ya da somut tüm kültürel miras değerlerinin; değişmez olarak kabul ettiğimiz

hukukun egemenliği, parlamenter demokrasi, insan haklarının evrenselliği gibi değerlerin bir bileşeni olarak ortaya çıkan ortaya çıktığı modern bir anlayışı önermektedir.

Bu çalışmalar, somut olmayan kültürel mirasın önemi, diğer kültürel miras öğeleriyle birlikte değerlendirilmesi gerekliliği üzerinde durmaktadır. Somut olmayan kültürel mirasın taşıdığı önem bağlamında bakıldığında, kültürel mirasın konularına göre çeşitli alt başlıklara ayrılmasının, bu parçaların simbiyotik ilişkileri dikkate alınarak değerlendirmesine engel olduğu görülmektedir. Özellikle, kırsal alanda somut olmayan kültürel mirasın, mimari miras değerlerine entegre edilmesi ve salt mimari miras değerlerin altını çizmek yerine bu kültürel değerlerin öncelikle kırsal alanda bütünlüğü savunmak doğru bir yaklaşım olacaktır.

Bu bakımdan geleneksel kırsal mimari miras bulunduğu coğrafya ve yaşayan halkın tarihi, kültürü ve gelenekleri ile birlikte korunabildiğinde özgün değerini korur. Geleneksel yöntemlerle inşa edilmiş bir evin sadece çağdaş yöntemler ve teknolojiler kullanılarak restore edilmesi, tekil olarak yenilenmesi kırsal mirasın korunması için yeterli değildir.

SONUÇ

Türkiye’de kırsal mimari mirasın korunmasında kavramsal yaklaşımları ve uygulama yöntemlerini değerlendirdiğimizde, uluslararası ilkelere ve standartlara uygun ortak bir anlayıştan bahsetmek mümkündür. Son yıllarda sivil ve kırsal mimari konularında yapılan akademik çalışmalar artış göstermektedir. Özellikle Bursa İli Cumalıkızık Köyü’nün 2014 yılı itibariyle UNESCO Dünya Miras Listesi’ne alınması önemli bir kazanım olmuştur.

Kırsal mimarinin en önemli belirleyicisi çevresel faktörler olarak nitelendirebileceğimiz iklim, coğrafya ve doğal kaynaklardır. Anadolu coğrafi anlamda 7 farklı bölgeye ayrılmakta ve bu durum kırsal mimari örneklerinin çeşitliliği olarak yansımaktadır. Ülkemiz, kırsal mirasla doğrudan ilişkili olarak mimariyi oluşturan yerel kültürel değerler bakımından da zengin bir coğrafyada olma özelliğini taşımaktadır. Anadolu’nun çok sözünü ettiğimiz tarihsel ve kültürel zenginliği kırsal alanlarda çok daha çarpıcı ve nispeten az bozulmuş olarak korunmuştur. Bunun nedeni bilindiği üzere inşaat faaliyetleriyle ilişkili kentsel dönüşümlerin henüz köylere kadar ulaşmamasıdır. Ancak sosyal ve ekonomik nedenler kırsal alanların sürekli olarak göç vermesine neden olmaktadır. Kırsal ekonominin ve yaşam biçiminin üretime dayalı olduğunu düşündüğümüzde kırsal alandaki nüfus kaybının, yalnızca kırsal değerlerin korunumuyla ilgili olarak değil, ülke ekonomisi için de öncelikli bir sorun olduğunu anlayabiliriz.

Dünyada geleneksel mimari mirasın korunmasındaki yaklaşımlar, kültürel miras öğelerinin somut, somut olmayan, taşınabilir ya da taşınmaz olarak ayrı değerlendirilmesi yaklaşımından uzaklaşmıştır. Özellikle kırsal alanda, kırsal mimari tanımının da içinde yer alan çevresel değerler ve gelenekler yapıların karakteristiğidir. Sadece evleri taşınmaz kültür varlığı olarak tescilleyip kaderleriyle baş başa bırakmanın koruma ve yaşatma anlamında çok da faydalı olmadığı bugün artık açıkça görülmektedir. Bazı durumlarda ekonomik olarak kalkınabilen köylerde yaşam devam etmekte ve yaşayan köylerde evler küçük müdahale ve tadilatlarla korunabilmektedir. Ancak tescilli yapıların olmadığı köylerde ise maddi imkanlar doğrultusunda köy evleri yıkılmakta ve kent yerleşiminden farklı olmayan çok katlı yapılar inşa edilmektedir. Bu bağlamda, koruma alanında kırsal ve kentsel ölçekte farklı yaklaşımlar geliştirmek ve farklı ilkeler belirlemek pratik ve anlamlı bir çözüme ulaşmaya yardımcı olacaktır.

Kırsal alanlarda öncelikle tescillenmiş geleneksel konutların mutlaka belgelenmesi gerekmektedir. Sadece tescilleme bir belge niteliği taşımamaktadır. Yapıların plan ve malzeme analizleri yapılmalı, bozulmuşluk durumları tespit edilmelidir. Yine yapıların içinde bulunduğu çevre olan köylerin diğer kültürel değerleri incelenmeli ve kaydedilmelidir. Yerel yönetimler ve Tübitak gibi kurumların kırsal miras gibi ayrı bir konu başlığı ile yapılandıracağı ve kısmen daha düşük bütçeli olarak destekleyeceği araştırma projeleri yakın gelecekte belgeleme, analizler ve

koruma önerileri ile ilgili akademik çalışmaların yürütülmesine imkan sağlayacaktır. Bu çalışmalar, orta ve uzak vadeli akılcı çözümlerin bulunması için bir aşama oluşturacak ve kente dayalı yaşam biçimine alternatifler üretilmesi, kentsel nüfus yoğunluğunun azaltılması için kırsal alan yeni bir aktör olarak biçimlenebilecektir. Kırsal mimari mirasın özgün olarak korunması ve yaşatılması ülke genelindeki ekonomik planlamalar, sosyal süreçler ve politikalarla doğrudan ilişkilidir.

SUMMARY

Vernacular architecture is the houses that were constructed according to experience and shaped by geographical location, climate, tradition and customs, production and consumption forms. The original building materials and building techniques of which the selection is related to geographical features are the main components to determine authenticity of vernacular architecture. Especially for rural areas, the authenticity of vernacular architectural heritage can only be preserved as a whole with its surroundings and the historical, cultural and traditional values of people who live in.

Our country has indeed very rich cultural variety, which is directly related to vernacular architecture and rural heritage. The historic and cultural diversity of Anatolia is relatively more preserved in rural area. Main reason for this situation is that urban transformation projects have not been executed in rural areas yet. However, social, cultural and mostly economic reasons force rural depopulation. When we consider the rural economy and life style is strongly related to agricultural activity, we could realize that the rural depopulation is not a problem only for the preservation of rural values and traditions, but it is closely tied to country's economic damage.

Especially for rural areas, the authenticity of vernacular architectural heritage can only be preserved as a whole with its surroundings and the historical, cultural and traditional values of people who live in. Restoration of a vernacular house using modern technologies and methods should not be sufficient enough to preserve traditional heritage values. In rural areas, the surrounding values and traditions, which identify the definition of vernacular, are the characteristics of a house. First of all, officially registered buildings should be fully documented. Plan and material analysis and state of deterioration of the structures should be determined. In the meantime, the cultural aspects of the whole village should be analyzed and recorded. Suggestions for preservation the whole rural area could then be put forward. By reforming rural life as a new figure to offer alternative ways to urban life style would help to reduce the urban population. Finally, the preservation of the authenticity of vernacular architectural heritage is directly related to economic planning, social processes and politics within a country in general.

KAYNAKÇA

- ARBOLEDA, Gabriel (2006). <http://www.ethnoarchitecture.org/web/articles/article/449> [26.01.2017].
- BAĞBANCI, M. Bilal (2013). "Examination of the Failures and Determination of Intervention Methods for Historical Ottoman Traditional Timber Houses in the Cumalıkızık Village, Bursa-Turkey". *Engineering Failure Analysis* (35): 470-479.
- BAĞBANCI, Özlem K.- AKSOY, Feyza vd. (2015). "Bursa Gümüştepe'de (Misi Köyü) Bulunan Geleneksel Kırsal Ahşap Yapının Korunması ve Yeniden İşlevlendirilmesi". *TÜBA-KED* (13): 83-99.
- BALLESTER, J. M. (2015) "Vernacular Architecture in the Modern Concept of Cultural Heritage". *Vernacular Architecture: Towards a Sustainable Future*. (eds.) C. Mileto – F. Vegas vd. Leiden: CRC PRes/Balkema.
- BATUR, Afife - ÖYMEN GÜR, Şengül (2005). *Doğu Karadeniz'de Kırsal Mimari*. İstanbul: Milli Reasürans.
- BEKTAŞ, Cengiz (2001). *Halk Yapı Sanatı*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- BOZKURT, S. Gülçün (2013). "19. yy.da Osmanlı Konut Mimarisinde İç Mekan Kurgusunun Safranbolu Evleri Örneğinde İrdelenmesi". *Journal of the Faculty of Forestry, Istanbul University* 62 (2): 37-70.
- ÇAHANTİMUR, Arzu (1997). *Kültür ve Mekan Etkileşimi Kapsamında Konut ve Yakın Çevresi İlişkilerine Diyalektik Bir Yaklaşım*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Ü.
- ÇAVDAR, Erşan (2009). *Geleneksel Dursunbey Evlerinin Malzeme ve Taşıyıcı Sistemlerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Ü.
- ÇAVDAR, Erşan-ERGÜN, Ali (2010). "Geleneksel Balıkesir Dursunbey Evleri'nde Yapım Teknolojileri ve Malzeme Kullanımları". *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 12 (2): 1-10.
- ÇEKÜL (2012). *Anadolu'da Kırsal Mimarlık*. İstanbul: Çekül Vakfı.
- DAILY, Gretchen – EHRLICH, Paul R. (1996), "Socioeconomic Equity, Sustainability and Earth's Carrying Capacity". *Ecological Applications* 6 (4): 991-1001.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2006). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/02/20060204-9-2.pdf> [13.12.2016].
- ECOVAST (European Council for the Village and Small Town) (2006). *Landscape Identification. A Guide to Good Practice*. <http://www.ecovast.org/english/publicationse.htm>. [10.12.2016].
- ERES, Zeynep (2013). "Türkiye'de Geleneksel Kırsal Mimarinin Korunması: Tarihsel Süreç, Yasal Boyut". *Mimari ve Kentsel Koruma, Prof.Dr. Nur Akın'a Armağan*. ed. K.K. Eyüpgiller - Z. Eres. İstanbul: Yem Yay. 457-469.
- ERES, Zeynep (2016). "Türkiye'de Geleneksel Köy Mimarisini Koruma Olasılıkları". *Ege Mimarlık* 2016 (Ocak): 8-13.
- GEZER, Hale (2013). "Geleneksel Safranbolu Evlerinin Sürdürülebilirlik Açısından Değerlendirilmesi". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi* 12 (33): 269-274.
- GRAHAM, Brian (2002). "Heritage as Knowledge: Capital or Culture", *Urban Studies* 39 (5-6): 1003-1007.
- GÜLER, K. (2012). *Doğu Karadeniz Kırsal Mimarisi Örneklerinden Rize-Fındıklı Aydınoğlu Evi Restorasyon Projesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Ü.
- GÜNEŞ, Mustafa Esat - ŞENGÜL, Emin (2015). "Konutlarda Taşıyıcı Sistem Malzemesi Seçim Kriterleri: Safranbolu Örneği". *International Symposium On Critical And Analytical Thinking*. 424-432.
- Güney Marmara Kırsal Strateji Planı (2013).

- GÜRFİDAN, A. (2006). *Safranbolu Evlerinde Kullanılan Kerpiç Malzemenin Yüksek Fırın Cürufu İle İyileştirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya
 Ü. https://739d8013b338818897263c63024fbc243100ce05.googledrive.com/host/0BxSivI_0YdzV_YVF1R2RDZ1ppMTQ/Güney%20Marmara%20Kırsal%20Miras%20Raporu.pdf [29.12.2016].
- ICOMOS (1964). Venedik Tüzüğü. <http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Tuzukler2&dil=tr> [26.12.2016].
- ICOMOS (1994). Nara Özgünlük Belgesi. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0280118001353669454.pdf [26.12.2016].
- ICOMOS (2003). http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0078503001467579045.pdf [20.12.2016].
- ICOMOS (2013). http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0623153001387886624.pdf [15.12.2016].
- İNANÇ, Tülay (2010). *Geleneksel Kırsal Mimari Kimliğin Ekoloji ve Sürdürülebilirlik Bağlamında Değerlendirilmesi Rize Çağlayan Köyü Evleri Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ü.
- İNCEDAYI, Deniz (2004). “Çevresel Duyarlık Bağlamında Davranış Biçimi Olarak Sürdürülebilirlik”. *Mimarlık*, 2004 (Temmuz-Ağustos).
- JOKILEHTO, Jukka (2002). *A History of Architectural Conservation*. New York: Routledge.
- KAYA, Nezihat T. (2016). “Kırsal Mimarlık Mirasının Korunmasında Turizmin Rolü: Cumalıkızık Köyü Örneği”, *Ege Mimarlık*, Ocak: 28-31.
- KORKMAZ, Ezgi – A, M. Zafer (2015). “Kemaliye ve Çevre Yerleşmelerinde Yer Alan Geleneksel Konutlarda Yerel Bilgi ve Deneyim Kullanılarak Uygulanan Koruma Müdahalelerinin Değerlendirilmesi”. *Megaron* 10 (4): 494-502.
- KUBAN, Doğan (1995). “Türk Evi Geleneği Üzerine Gözlemler”. *Türk İslam Sanatı Üzerine Denemeler*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yay.
- LEVİ, Eti A. – TAŞÇI, Burcu (2016). “Küçükavulcuk Köyü Yerleşim Dokusu ve Evleri”. *TÜBA-KED* (14): 193-207.
- OVALI, Pınar K. – DELİBAŞ, Nilay (2016). “Yerel Mimarinin Sürdürülebilirliği Kapsamında Karaköy’ün Çözümlemesi”. *Megaron* 11 (4): 515-529.
- RUDOLFF, B. (2006). *‘Intangible’ and ‘Tangible’ Heritage: A Topology of Culture in Contexts of Faith*. Doktora Tezi. Mainz: University of Mainz Institute of Geography.
- SEY, Yıldız (2003). Vizyon 2023 Öngörü Panelleri: Sürdürülebilir Kalkınma/ Tarihi Kültürel Mirasın Korunması. https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-13.pdf [12.01.2017].
- STOVEL, H. (2004). “World Heritage Convention and the Convention for Intangible Cultural Heritage: Implications for Protection of Living Heritage at the Local Level”. *Utaki in Okinawa and Sacred Spaces in Asia - Community Development and Cultural Heritage*. (ed.) Okinawa International Forum. Tokyo: The Japan Foundation.
- TEKELİ, İlhan (1996). “Sürdürülebilirlik Kavramı Üzerinde İrdelemeler”, *Cevat Geray’a Armağan*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği.
- TRUNPENNY, M. (2004). “Cultural Heritage, an Ill-defined Concept? A Call for Joined-up Policy”. *International Journal of Heritage Studies* 10 (3): 295-307.
- TUNÇER, Mehmet (2014). *Tarihi Çevre Yok Olurken*. Ankara: Alter Yayıncılık.
- TURGUT, Hülya (1989). *Kültür-Davranış-Mekan Etkileşiminin Saptanmasında Kullanılabilecek Bir Yöntem*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Ü.